

ДЪРЖАВНА ПОЛИТИКА И БИБЛИОТЕЧНА СТРАТЕГИЯ

АНИ ГЕРГОВА

Периодът на преход към демокрация: държавата се променя, изоставени от нея, библиотеките също се променят

През 90-те години на ХХ век държавната политика осъществява решителен обрат. Нейните усилия се съсредоточават към преобразуване на управлението и към трансформации на икономиката, призвана да се подчини на пазарните принципи. Обществото, партийно-политически разсредоточено и понасящо последствията от ходове на често сменящи се правителства, охлажда в интереса си към книжнината и четенето.

Дейностите на библиотеките, традиционни, многобройни и повсеместно изградени, също се променят. От йерархизирана и централизирано управлявана система, организацията на библиотечното дело се преориентира към бърза и в известен смисъл хаотична децентрализация. Разроилите се самостоятелно действащи библиотеки чувствително намаляват по брой, а „закрепилите се“ имат за цел да оцеляват с оскъдно отпускани средства за издръжка и без инвестиции за материално-техническата база и сградния фонд.

По същото време на хоризонта на библиотечната перспектива по света се е наложила и се налага идеята за компютризация на процесите, свързани с разпространението на информация. Тази идея, позната и на българските библиотекари, първоначално разпластява двустранно интересите им – едните отстояват да бъдат запазени тради-

ционните професионални намерения, другите насочват към спешно въвеждане на информационните и комуникационните технологии. Както в мита за римския бог Янус библиотечната общност гледа едновременно в двете посоки, но няма сили да тръгне по нито една от тях, а камо ли да ги успореди. Принадлежащите ѝ специалисти се делят на библиотекари и на информационни работници, както е назван създаденият през 1991 г. техен съюз. Желанието да се определи цялостна библиотечна стратегия в проектите НАБИМ, „Шанс за българските библиотеки“ и др. остава неосъществено и резултатите частично постигнати. Предлаганите проекти за Закони за библиотеките умират преди раждане.

Причините за чувствителното изоставане на българските библиотеки от световните и европейски изисквания са многобройни и трудно преодолими, защото реално мислещите за бъдещето в тях се оказват малочислено ядро, защото малко са образованите библиотечно-информационни специалисти, които имат воля да се приобщат в професията заради ниското заплащане на труда и ограничените възможности за израстване в кариерата. В доклада „Милениум 2000“ на европейската програма за библиотечна икономика LIBECON българските библиотеки са на последно място по финансови показатели от 29 държави в Европа.

Около 2000 г. започват да се проявяват някои признаци, че започват да се надмогват посочените негативни

обстоятелства. Обществото у нас като че ли придобива увереност в перспективата да се превръща в информационно. В битността на гражданите, на институциите, на водещи фирми навлизат помасово електронни и комуникационни технологии, по-често просветват компютърни екрани. В процеса на подготовка и приемането на България в Европейския съюз държавните власти се насочват към информатизация на различните сектори на обществения живот. Библиотеките като институции обаче остават тяхна второстепенна, дори третостепенна грижа. Недостатъчно са обществено оползотворени техните материални и професионални ресурси. Търсени са главно от учениците и студентите, съставляващи 60% от читателите. Библиотечните фондове остаряват, тъй като новите постъпления са ограничени или липсват. За периода 2003–2005 г. 22% от библиотеките не са закупили книги, а 30% не са абонирали нито едно периодично издание. Новите електронни технологии обидно недостатъчно навлизат в библиотеките – 70% от тях нямат компютри и само 6% от тях предлагат достъп до интернет. Електронният обмен на библиографски данни се извършва в ограничени обеми и между малко на брой библиотеки.

И все пак. Има промяна в библиотечната общност, която започва повече и по-активни действия. Организира наред с националните и международни конференции. Изнесените на тях доклади от български и чуждестранни участници и съпровождащите ги дискусии поставят библиотечните проблеми на съпоставително равнище, дават генерални и конкретни идеи за перспективното им решаване. Разширява се контактът с библиотечни чуждестранни сдружения (по проекта *Library sisters*), осъществяват се пътувания и обмен с чужбина на редови библиотекари, нараства университетският обмен на студенти по библиотечно-

информационни науки. СБИР се консолидира около възможността да бъдат алармирани и ангажирани държавните власти. През месец май 2006 г. се организира Седмица на българските библиотеки, официално открита в Народното събрание. Създават се предпоставки за законодателна инициатива, която чрез своите регулативни действия да промени библиотечната реалност. Тъй като третият панел на настоящата конференция е посветен преди всичко на нея, тук ще си позволяя само да пожелаая натрупаният опит, уменията и ентузиазмът на библиотечните дейци да не останат отново пред прага на Народното събрание. Основания за такава надежда дават и обществото, и държавата.

Какво е новото в актуалната държавна политика по отношение на библиотеките?

Забелязва се желание на управляващите или поне на част от тях да се промени състоянието на българските библиотеки. Водещ инициатор в това направление на политиката е Министерството на културата, подкрепяно от СБИР и от негови чуждестранни партньори. Разработват се и влизат в действие съответните програми.

През 2005 и 2006 г. в съответствие с проекта „Помощ за библиотеките“ ежегодно са им предоставени по 100 000 лева. През 2007 г. на две конкурсни сесии по програмата „Българските библиотеки – съвременни центрове за четене и информираност“ се разпределят средства за обновяване на фондовете им с книги и с други информационни източници. В съответствие с официално утвърдени правила не малка част от библиотеките – 1665 на брой, подготвят конкретни проекти, за които освен исканите държавни средства осигуряват и местни или от други източници в размер на 30% от общата сума. Назначените комисии, чийто

състав е от експерти и общественици, по обективни критерии одобрява 1317 проекта. Размерът на отпуснатите финанси възлиза на 1 999 892 лв. Всяка от кандидатстващите библиотеки получава информация за съдбата на своя проект, предоставена от Дирекция „Книга и библиотечно дело“ на Министерството на културата, и одобрените сключват договор, съгласно който поемат отговорността за осъществяване на планираното. Обобщената равностметка на тези процедури установява, че най-голям е броят на подпомогнатите читалищни – 822, и на училищните библиотеки – 377. По размер на субсидиите водещи са регионалните библиотеки и музеи, общинските библиотеки и Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“. Тя получава подкрепа освен за своя фонд и за проекта „Даряваме българска книга за света“.

Краткият коментар, който заслужава тази инициатива, е следният:

- даден е стимул на разнородни и с различна административна подчиненост библиотеки – не само на Министерството на културата (регионални, общински, на читалищни настоятелства), но на Министерството на образованието и науката (училищни), на Министерството на отбраната (към военни клубове);

- постигната е обхватна ангажираност на самите библиотекари, издирили и подбрали в проекти предложения за конкретни покупки, провели консултации с регионалните библиотеки, осигурили допълнителните средства. Част от предложенията показват добра проектна култура, но има и такива, за които още много би могло да се желае;

- утвърждава се статутът на 27-те регионални библиотеки в областните центрове, които в съответствие с Постановление № 80 (с изменения на ПМС 153) на Министерския съвет от 2006 г. се превръщат във водещи по отношение на териториалната библиотечна мрежа,

подпомагат библиотечно-информационното обслужване в прилежащите в региона общини;

- ангажира се вниманието и се активизират местните власти – общински, читалищни, просветни, ведомствени и стопански – в полза на библиотечната дейност;

- потвърдено е гледището за необходимост от тясно взаимодействие между библиотеките, издателския сектор и книготърговията. Самата програма съвместно е иницирана. За да бъде облекчена нейната процедура, Съюзът на българските издатели подготвя каталог, с който известява книги на своите членове, налични в книготърговията. Опасенията, че това ще стесни избора на библиотекарите, не се оправдават. Комисиите по конкурса се ръководят от предписанието издателското присъствие в проектите да не е доминирано от един или два производителя;

- относително ограничен е броят на библиотечните проекти, насочени към информатизацията на дейността и към електронен национален и международен обмен.

Накратко казано, библиотеките получават изключително необходима съживителна „инжекция“, окуражават се, че такъв род държавна и обществена грижа и в бъдеще ще се полага. Библиотечната общност по-уверено се надява на предстоящо утвърждаване на законодателни и нормативни разпоредби, с които да се радикализират организацията, статутите, финансирането, материалната база, персонала на видовете библиотеки и на техните мрежи. В дълг към бъдещето си ще останем обаче, ако не подготвим, обсъдим и разгласим собствена библиотечна стратегия.

Какво по принцип е съотношението между политиката, провеждана от държавата, и библиотечната стратегия?

Както библиолозите твърдят, „на-

всякъде и всякога писаното слово е преди всичко политическо и социално явление” (цитат от труд на проф. Робер Естивал). Това означава, че писмената и сродните ѝ комуникации, в които библиотеките се включват, са непосредствено свързани с държавните политики, но все пак са самостоятелни, имат свои специфични функции и организация, цели и подходи. Библиотечната политика и нейната стратегия защитава и налага широк ценностен спектър в бита и поведението на отделния човек, на различни социални слоеве, на обществото като цяло. В синхрон с умонастроенията на съвременния свят тя се домогва до мислене, до образование, наука и култура, съответстващи на стремежа към общество на знанието. Утвърждава се и разбирането, че такава генерална цел ще бъде постигната на основата на информационни компетентности, базиращи се на „учене през целия живот”, на познания и способности целенасочено да се издирват и откриват информационни източници, които да се селектират, оценяват и въвеждат в употреба придобитите знания. Такива са отправните становища за разработка на библиотечната стратегия, изискваща „от“ и подпомагаща „на“ държавната политика. Така постъпват при плавните дългосрочни преходи към иновация, характерни са стабилно устроени демократични общества. Към такава схема на действие насочват международните манифести, програми и препоръки на ЮНЕСКО, ИФЛА, Европейската комисия.

В българските условия, както е ясно, държавната политика след резкия социален поврат е динамична и лъкатушно криволичеща, провежда се в съответствие с политическите програми на бързо сменящи се правителства, променящи своите приоритети, между които библиотеките остават в края на опашката или просто се negliжират.

Затова няма закон за тях, стандартите, отчетността, статистиката и библиотечните управленски „инструменти“ са остарели и недействащи. В етап сме на тяхното преосмисляне и обществена разгласа на намерения и аспирации, на укрепващо съзнание за нуждата от библиотечна промяна. Значи дошло е време да определим национална библиотечна стратегия, да представим цялостно вижданията си за бъдещите примерно 7 до 10 години. Като подстъп към тази отговорна задача ще се опитам да формулирам

възлови постулати на библиотечната стратегия,

като по всеки от тях ще направя собствени коментари и уговорки, за да предизвикам отсегга, още днес да започнем дискусия. Подхождам към такава намерение, като се възползвам от общи гледища и формулировки, които биха могли да се оспорват или редактират. В предложенията не е търсена логическа съподчиненост и времева постъпателност.

Първи постулат

Библиотеките да се утвърждават като центрове на книжовността и на информираността, системно да увеличават своите традиционни и електронни ресурси, да усъвършенстват тяхната библиотечна обработка и да ги предоставят за безплатен и равен достъп, гарантиращ задоволяването на реални и потенциални, обществени и лични потребности.

Въведени са обобщаващите понятия „книжовност“ и „информираност“, тъй като те включват не само процесите на четене, на търсене и ползване на информация, но осмислянето на избора, а също резултатите от него. За да бъде постигнат такъв ефект, в библиотечната работа е наложителна модернизация и на рутинните действия, и на отношенията с ползвателите. Когато се осигурява безплатен и равен достъп,

трябва да се откликва не само на исканията за конкретни услуги, но да се предизвикат, да се създават възможности за широко оползотворяване на библиотечния фонд, да се провокират потенциални потребители. Настоявала съм и преди, че библиотеките не са само обслужваща среда, а привлекателно средище за общуване, просвета, културен живот и рекреация.

Втори постулат

Да се усъвършенства функционалната структура и да се разширяват социалните отговорности на различните видове библиотеки с цел да се обхванат ползватели от всички възрасти и категории, включително и лица в неравностойно положение, да се гарантира тяхната съпричастност с обществени дела и с вземането на решения на държавно и местно равнище – за инфраструктурното и за поселищното устройство, за образованието, околната среда, здравеопазването, туризма, за модернизацията на стопанската и обслужващата сфера и т.н.

2.1. Най-многобройни и с широк спектър от задължения и правомощия са обществените библиотеки. Към тях се причисляват националната Народна библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, регионалните, общинските и читалищните библиотеки.

Те са включени в проекта за техен Закон, който ги дефинира като национална библиотечна мрежа с общи и конкретни задължения, регламентира управлението им, имуществото, финансирането и персонала (Решение № 20 на Министерския съвет от 21 януари 2008 г. урежда например разделението на дейностите, финансирани чрез общинските бюджети, на местни и делегирани от държавата, като се включват библиотеките с регионален характер, читалища и градски библиотеки). В коментара положително ще оценя

отредената водеща роля на националната библиотека. Смятам за неправомерни опитите читалищните библиотеки да бъдат изключени от мрежата на обществените библиотеки – автономната читалищна организация само би имала полза от повишения ранг на статута им.

2.2. Библиотеки, участващи в образователните процеси на децата, на подрастващите в основните и на младежите в средните училища, ползвани от техните семейства, преподаватели и възпитатели, трябва да се превърнат в привлекателни средища на т.нар. „компютърно поколение“, да облагородяват нравите и поведението му, да насочват към творчески изяви.

Въпреки че значителна част от читалищните библиотеки днес са в незавидно състояние и се чуват гласове да се прехвърлят техните функции към обществените библиотеки, те имат своята значима перспектива. Тя се потвърждава от специалния Манифест на ЮНЕСКО, а също от проектите за допълнително финансиране чрез Министерството на културата, осъществено в последните години.

2.3. Научните библиотеки – университетски и академични (на БАН, на Медицинската и Селскостопанската академии) – активно да съдействат за научния оборот на знания, да участват в образователните процеси на висшистите, в научните изследвания и разработки, да зачитават престижа на българската наука и да осигуряват информация за чуждестранните научни постижения.

Не е уместно, по мое мнение, академичните библиотеки да бъдат поставени в категорията „специални“, каквато насока се възприема в дискусиите по законодателната инициатива.

2.4. Библиотеките към държавни органи и ведомства, към производствени и обслужващи структури, към медии и обществени организации да

осигуряват официална и бизнес информация, да предоставят достъп до източници с глобално, европейско и национално значение, да стимулират ползвателите към нови идеи и творчество.

Тяхното разнообразие по подчиненост и функции не отменя, а налага стандартизация на библиотечните процедури и методи, съгласуваност на действията с другите по вид библиотечни мрежи или отделни сродни библиотеки.

Трети постулат

Да се създават организационни и научни предпоставки за издигане и утвърждаване социалната роля на библиотечното дело като цяло и на всяка библиотека: като се усъвършенстват статистиката и стандартизацията, като се въвеждат показатели за оценка на обема и качеството на библиотечните дейности и се осъществяват системни техни наблюдения и анализи, като при взимането на решения се провеждат: дискусии с държавните, областните и общинските власти; като се привличат обществени застъпници, признаващи значението и възможностите на библиотеките; като постоянно се ангажира общественото внимание и се консултира общественото мнение чрез медиите, форумите, анкетите, чрез разнообразни електронни страници (уебсайтове).

Четвърти постулат

Да се изградят електронни библиотечни мрежи, осигуряващи достъп до национални и международни портали и бази данни, за да се радикализират комплектуването и достъпът до информация, каталогизацията и библиографската дейност, партньорските контакти и връзките с всички заинтересовани отрасли, институции и лица. Консорциумите в тези направления да играят нарастваща роля.

Кратко формулираният постулат на библиотечната стратегия е с решаващо значение за включването на библиотеките в информационната инфраструктура на страната ни, членка на Европейския съюз. Постигането на тази генерална цел изисква финансови средства, необходими за осигуряване на електронна техника и комуникационен капацитет, изисква програмно осигуряване на европейско равнище, изисква поддръжка на количествен състав в стройна организация на професионалисти с висока библиотечно-информационна компетентност. Но вложените средства и усилията многократно ще се възнаграждат в далновидно изграденото бъдеще.

Пети постулат

Да нараства грижата и да се модернизира дейността на библиотеките по опазването, достъпа и оползотворяването на богатото книжовно наследство, дълголетно събирано и съхранявано, да укрепват традициите на археографските, библиографските и краеведските издирвания и изследвания, все по-широко да се популяризират историческите ни книжовни постижения и влиянието им върху европейската цивилизация.

Шести постулат

Да се разгръща взаимодействие и осъществява партньорство на библиотечното дело с издателския, печатарския и книготърговския сектори, да се съвместяват и съчетават дейностите: по каталогизацията на библиотечните фондове и включените в изданията библиографски записи (CIP); по идентификацията на изданията чрез международни стандартни номера (ISBN, ISSN и др.), чрез поставянето на црихкодове на всеки екземпляр от издаваната книга, за да се подпомага следенето на пазарните стокови наличности; по

подготовката на проспективна информация за книгите под печат и наличните на пазара (*Books in print*) и на текущата национална библиография.

Перспективата за изпълнение на тези общи цели и задачи би могла поетапно да се осигурява, но окончателни резултати могат да се постигнат с електронизация на процесите и със създаването на специализирани, не само библиотечни организационни структури и звена.

Седми постулат

Да се разширяват и обогатяват съвместните инициативи на библиотеките, архивите и музеите, призвани да укрепват националната културна памет, основа на националната идентичност, да заявяват по света за наличните същностни белези на народността българска самобитност и творческите ѝ проявления.

В това направление са насочени усилията на ООН и ЮНЕСКО, на ред международни и държавни структури и организации.

Осми постулат

Изследванията по книгознание, библиография и библиотечно-информационни науки да нарастват количествено и да се обогатяват по научна стойност, по подходи и методи, да получават признание не само в проблемната област, но и в разнородни, корелиращи по интереси научни

общности, български и чуждестранни, да се превръщат в „двигатели“ на университетското образование, на библиотечната политика и практика.

Девети постулат

Висшето библиотечно-информационно образование на бакалавърска, магистърска и докторска степен, допълнителните квалификационни форми за преподготовка на библиотечни специалисти да се превърнат в стожер на професията, да актуализират учебните планове, програми и подходи, да повишават критериите за оценка на „входа“ и на „изхода“ от провежданото обучение, насочено към придобиване на знания, умения и навици, стил на поведение и морал.

Опитах се да систематизирам представата за бъдеща библиотечна стратегия. Идва ред да се „бродира“ предложената канава, да се обсъжда и официализира, да се известява възможно най-широко, за да се превърне в регулатор и на държавната политика, и на обществените домогвания и действия.

Докладът бе прочетен по време на Националната кръгла маса „Библиотека – мит и реалност“, проведена във Варна на 20–21 март т.г. в рамките на честванията на 125-годишнината на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“.